

FORSBACKA HERRGÅRD

Antikvarisk medverkan vid ombyggnation av fönster

Forsbacka herrgård
Forsbacka 20:9
Valbo socken
Gävle kommun
BM 60
Gävleborgs län
2021

Ulrika Olsson



Slutrapport

Lst. Dnr: 7579–2019

4123–2020

Tillstånd enligt kulturmiljölagen

Beställare: Bostadsrättsföreningen Forsbacka herrgård

FORSBACKA HERRGÅRD

Antikvarisk medverkan vid ombyggnation av fönster

Forsbacka herrgård
Forsbacka 20:9
Valbo socken
Gävle kommun
BM 60
Gävleborgs län
2021

Rapport 2022:20
Ulrika Olsson

Länsmuseet Gävleborgs rapportserie

Rapportserien innefattar rapporter inom länsmuseets verksamhetsområden arkeologi, bebyggelsehistoria, byggnadsvård, kulturmiljövård, etnologi, konst- och kulturhistoria.

Rapporterna finns i PDF-format på www.lansmuseetgavleborg.se

Rapporter, böcker och mycket annat kan du köpa/beställa i länsmuseets butik butik@xlm.se eller 026-65 56 35.

Utgivning och distribution:

Länsmuseet Gävleborg
Södra Strandgatan 20, 802 50 Gävle
www.lansmuseetgavleborg.se

© Länsmuseet Gävleborg 2022

Omslagsbild: Forsbacka herrgård sedd från norr. Foto: Ulrika Olsson, 2021-09-28.

Länsmuseet Gävleborg medger spridning av dokumentationsmaterialet med Creative Commons licensen CC BY, undantaget kartmaterial: ©Lantmäteriet, dnr I2018/00110.

ISSN 0281–3181

Print: Länsmuseet Gävleborg

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

Tekniska och administrativa uppgifter.....	4
Sammanfattning	5
Antikvarisk slutbedömning.....	5
Karta.....	6
Lagskydd.....	6
Byggnadshistorik	6
Orsaker till åtgärder	7
Utförda åtgärder	8
Avvikelser från beslut	11
Övriga antikvariska iakttagelser.....	12
Källor	13

TEKNISKA OCH ADMINISTRATIVA UPPGIFTER

Beställare: Bostadsrättsföreningen Forsbacka herrgård
Stentorpsvägen 4
818 42 Forsbacka
Kontaktpersoner: Anna Quarfordt

Beslut från Länsstyrelsen Gävleborg: 2021-05-19, 2021-05-31
Länsstyrelsens dnr: 4123-2020, 7579-2019

Länsmuseet Gävleborgs dnr: 948/310
Projekttid: augusti - september 2021
Besök: 2021-06-17
2021-09-13
2021-09-28

Utförare: Kossan & Kalven Bygg AB, Gävle

SAMMANFATTNING

Under sensommaren 2021 utfördes ombyggnation på 58 fönsterbågar mot norr på byggnadsminnesförklarade Forsbacka herrgård. Bågarna är från 1913. Allt sedan den genomgripande renoveringen som utfördes 1992 har det funnits problem med bågarna, och då särskilt de på den norra fasaden. Vid kraftigt regnväder har vatten läckt in mellan fönsterbågar och karmbottenstycken, ibland så mycket att vattenpölar uppstått på golvet nedanför fönsterpartierna. Det finns flera delar i de inåtgående fönsterbågarna som är felkonstruerade och som därmed bidragit till problemen.

Under sommaren 2019 byggdes två bågar om efter ett åtgärdsförslag från Emil Sedvall, Sedvalls snickeri AB, Hedesunda. Det var också Sedvall som utförde arbetet i denna förstudie. Ulrika Olsson var delaktig som antikvariskt medverkande och arbetena finns sammanfattade i ett antikvariskt slutintyg, daterat 2019-10-14, dnr 948/310. Slutintyget är bifogat denna rapport som bilaga.

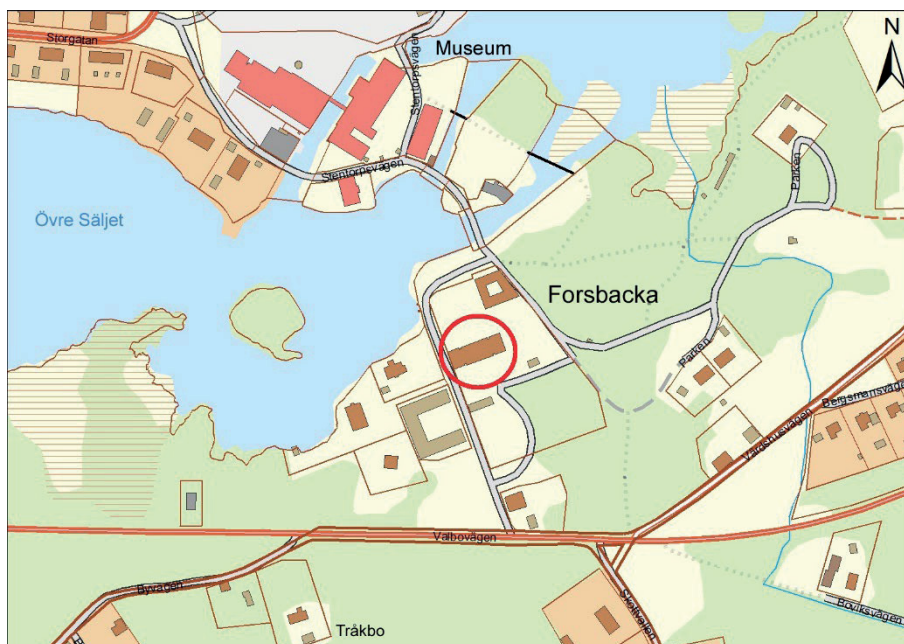
Eftersom metoden föll väl ut har de övriga 58 bågarna mot norr åtgärdats inom detta projekt. De bågar som ingår är de på andra och tredje våningen.

Beställare är Bostadsrättsföreningen Forsbacka Herrgård. Länsstyrelsen Gävleborg beviljade byggnadsvårdsmedel för åtgärderna. Arbetena är utförda av hantverkarna Oskar Källberg och Rolf Öhrberg från Kossan & Kalven Bygg AB, Gävle. Tre platsbesök har skett under projektiden, ett uppstartsmöte 2021-06-17, ett möte under pågående arbeten, 2021-09-13 och slutbesiktning 2021-09-28. Läns museet Gävleborg har genom byggnadsantikvarie Ulrika Olsson varit anlitad som antikvarisk medverkande även i denna etapp.

ANTIKVARISK SLUTBEDÖMNING

Ombyggnad av fönster på Forsbacka herrgård är till största del utförd enligt länsstyrelsens beslut. Åtgärder som avviker från detta är kommunicerade och klargjorda med beställare och länsstyrelsen. Läns museet Gävleborg godkänner de utförda arbetena ur antikvarisk aspekt.

KARTA



Figur 1. Utdrag ur Lantmäteriets fastighetskarta. Forsbacka herrgård är inringad.

LAGSKYDD

Forsbacka herrgård är skyddad som byggnadsminne, BM 60, och omfattas därmed av bestämmelserna i Kulturmiljölagens 3:e kapitel.

Herrgården ligger inom Riksintresse för kulturmiljövården, Forsbacka bruk X811.

BYGGNADSHISTORIK

Forsbacka herrgård uppfördes 1777 av ägaren till Forsbacka bruk, Johan Magnus af Nordin. Samtida med huvudbyggnaden är parken, och under slutet av 1700-talet tillkom flera ekonomibyggnader och arbetarbostäder. Huvudbyggnaden genomgick en genomgripande omdaning i början av 1800-talet, utifrån tidens mode. Herrgården stannade i familjen Nordins ägo fram till 1872, då bruksinspektorns son Christian Lundberg, övertog herrgården. Från 1870 rymde Forsbacka Jernverks AB Forsbacka bruk, Oslättfors bruk, Högbo bruk och Mackmyra bruk.

1907 flyttade Lundbergs ut ur herrgården efter att de sålt sina andelar i bruket. Disponent Arvid Sjögren tillträdde 1908 och han blev den siste bruksdisponenten som bodde i herrgården. Han lämnade bruket 1929. Under Sjögrens tid genomgick herrgården en genomgripande renovering som påbörjades 1913. Helt i tidens andra, med en historiserande arkitektursyn blev målsättningen att återställa herrgården till den ursprungliga utformningen i rokokostil. Under denna genomgripande renovering byttes bland annat alla fönster på byggnaden till småspröjsade bågar.

Efter 1929 och fram till 1980-talet rymde herrgården en mängd olika funktioner, som flyktingförläggning, arkiv och textilmuseum. Efter en tid utan verksamhet inledde den nya ägaren 1992 en ombyggnad av den nergångna herrgården till bostadsrätter. Målsättningen med renoveringen var att återställa exteriören till den utformning som den fick vid omdaning 1913. I den antikvariska rapporten från arbetena, *Forsbacka Herrgård, Antikvarisk kontroll vid restaurering av herrgårdsbyggnaden, flyglar*,

orangeri och stall i samband med ombyggnad till bostadsrätter, Läns museet Gävleborg, rapport 1997:09, står att läsa under rubriken Målsättning och metod: "För renoveringen av fönstren ordnade Realia en speciell fönsterverkstad där varje fönsterbåge gicks igenom". I rapporten beskrivs att de flesta fönsterbågar var i allmänt gott skick, men att några karmbottenstycken på östra fasaden uppvisade rötskador. Droppnäsor av trä byttes vid behov. I övrigt utfördes fönsterrenoveringen, enligt slutrapporten, på ett traditionellt vis. Fönsterbågarna målades slutligen i linoljefärg i en mörkt grön kulör, NCS 8010-G10Y, i likhet med det understa färgskiktet som tillkom 1913.

ORSAKER TILL ÅTGÄRDER

Fönsterbågarna från 1913 är inåtgående. Allt sedan den genomgripande renoveringen av herrgården 1992 har problem med läckage förekommit, framför allt i fönsterpartierna på den norra fasaden. Vid kraftigt regnväder har vatten läckt in mellan fönsterbågar och karmbottenstycken, ibland så mycket att vattenpölar uppstått på golvet nedanför fönsterpartierna. Förutom att bågarna är inåtgående, utan skyddande fals vid bågarnas insida, är droppnäsorna felkonstruerade. De har dels för nätt utdrag, dels är de för korta i bredd. En glipa uppstår mellan båge och mittpost, och båge och sidopost. Problemen med de otäta bågarna uppmärksammades redan under garantitiden, då flera av de boende i herrgården påtalade att vissa bågar var otäta, med läckage som följd. Föreningen har dessa skrivelser i sitt arkiv.



Figur 2. Fönsterparti före åtgärd. Droppnäsorna i trä är för korta sett till fönstrets bredd. En glipa uppstår mellan droppnäsa och mittpost. Dessutom har droppnäsorna för nätt utskjut, då de inte ens når över karmbottenstycket. Plåtbleck saknas. Foto: Ulrika Olsson, 2018-10-24.

UTFÖRDA ÅTGÄRDER

Under detta projekt har samtliga kvarvarande 58 bågar på den norra fasaden byggts om. Det innebär samtliga åtta fönsterenheter på tredje plan och sju enheter på plan två. Av dessa sju enheter åtgärdades två nedre bågar i provomgången 2019, då metoden provades. Inga arbeten har gjorts på balkongdörrens fönster.

Arbetena har i princip utförts i enlighet med åtgärdsförslaget som Sedvall tog fram inför att metoden skulle provas.

Droppnäsor i trä har bytts ut till nya, med längre utskjut. Dessa är limmade och spikade utifrån, i likhet med traditionellt utförande.

För att försöka komma tillrätta med glipan mellan droppnäsa och sidokarmar har karmarna tagits ur något, ca 8 mm i höjd och någon mm i djup, för att rå över droppnäsorna. Dock är det inte möjligt att låta droppnäsorna löpa tigt på mittposten eftersom bågar då inte går att öppna. Vidare har karmbottenstyckena hyvlats ner en smula i framkant, för att en lutning utåt ska erhållas. Karmbottenstyckena har slutligen klätts med en plåt som spikats på karmens insida. Plåtpartiet har en lutning på omkring 7 grader, vilket är något mer än utförandet på provbågarna där lutningen var 3–4 grader. Det var Sedvall själv som föreslog den ökade lutningen på resterande partier efter att han hade färdigställt de två provbågarna. Den nya plåten skjuter ut cirka 12 mm från karmbottenstycket. Utskjutet är något kortare än på provbågarna, men bedömdes tillräckligt i och med att lutningen på plåten i gengäld ökade. Plåtavtäckningarna har uppdrag mot sidokarmarna, inne i de nya urtagningarna av dessa. Detta för att kunna ta emot vatten och leda ur det från fönsterpartierna. Efter färdigställandet av de nya delarna målades hela fönsterpartierna. Partierna är målade med linoljefärg från Engwall o. Claesson i kulör NCS 8010-G10Y, mörkt grön.



Figur 3. Åtgärdade bågar. Bytta droppnäsor med längre utskjut samt nya plåtbleck som ytterligare råd över karmbottenstycket. Foto: Ulrika Olsson, 2021-09-13.



Figur 4. Åtgärdade bågar. Här framkommer hur tätt det är mellan droppnäsan och mittposten då fönstret öppnas, detta trots att droppnäsorna inte är utdragna riktigt lika långt som bågens bredd. Fotot visar också det nytillkomna plåtblecket, dess lutning samt uppdrag mot mittposten. Foto: Ulrika Olsson, 2021-09-13.



Figur 5. Plåtbläckets infästning från insidan av karmen. Foto: Ulrika Olsson, 2021-09-28.



Figur 6. Forsbacka herrgård sedd från norr efter avslutade arbeten. Inom detta projekt har fönsterbågar i fasaddelens andra och tredje plan byggts om. Foto: Ulrika Olsson, 2021-09-28.



Figur 7. Två av fönsterenheterna på balkongplan efter avslutade arbeten. Foto: Ulrika Olsson, 2021-09-28.

AVVIKELSER FRÅN BESLUT

Enligt åtgärdsförslaget skulle droppnäsorna fästas inifrån, något som dock inte var utfört på de första två provbågarna. Dessa är skruvade utifrån. Den traditionella metoden för att fästa droppnäsor är genom limning och spikning utifrån. Det var så samtliga droppnäsor var monterade innan påbörjade arbeten. Eftersom det inte var aktuellt med synliga infästningar inifrån valdes den traditionella metoden. Beslutet togs i samråd mellan beställare, utförare, antikvarisk medverkande och länsstyrelsen.

ÖVRIGA ANTIKVARISKA IAKTTAGELSER

I och med att bågarna är inåtgående kan droppnäsorna inte dras ut tätt på mittposten. Det måste finnas en liten glipa här annars går bågarna inte att öppna. Representanter från Kossan & Kalven menar att fukt inte kommer att dras in genom gliporna. Det är tack vare att både droppnäsor och plåtbleck har längre utskjut samt att blecken har en brantare lutning än tidigare som inträngande vatten i gliporna inte bedöms som sannolikt. Utförandet förefaller också säkert då inget vatten läckte in under två mycket stora regnoväder under sommaren 2020.

Hantverkarna menar att någon mer tätning för gliporna inte behövs. Vid slutbesiktningen deltog även Carina Lindqvist från Länsstyrelsen Gävleborg. Vi diskuterade garanti utifrån att åtgärden är framtagen av en annan hantverkare än de som utfört aktuella arbeten. I och med att fönstren är inåtgående är det svårt att få till optimal funktion i anslutningar. Kossan & Kalven tar på sig ansvaret för att det ska fungera som avsett och i händelse att vatten kommer att läcka in framöver kommer de att vara behjälpliga med en lösning på problemen.



Figur 8. Närbild på en glipa in mot mittposten. Foto: Ulrika Olsson, 2021-09-13.

KÄLLOR

Ärendearkivet, Läns museet Gävleborg

Göllas, M. 1997. *Forsbacka herrgård, Antikvarisk kontroll med restaurering av herrgårdsbyggnad, flyglar, orangeri och stall i samband med ombyggnad till bostadsrätter, 1992*. Internrapport 1997:09. Läns museet Gävleborg.

Olsson, U. 2019. Antikvariskt slutintyg, Förstudie med test av fönsteråtgärd, Forsbacka Herrgård, Byggnadsminne 60, Valbo socken, Gävle kommun, dnr 948/310.

Sedvall, E: 2019. Skisser för åtgärd



LÄNSMUSEET GÄVLEBORG, SÖDRA STRANDGATAN 20, 802 50 GÄVLE. WWW.LANSMUSEETGAVLEBORG.SE

